

אגדה

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> א-ז אלול >> בבא קמא צו-קב

המטבעות של אברהם, דוד ושלמה

רקע: הגמרא עוסקת בדיני גזל, ודנה במקרים שבהם ערך המטבע משתנה לאחר הגזלה. מתוך כך היא מגיעה לעניינים שונים הקשורים לשינויים בערך המטבע.

הכוונה ללימוד עצמי

שאלות

למה חשוב לדעת מה היה מצוייר על מטבעות בדורות קדומים?

מה מבטאים הציורים של דוד ושלמה, של ירושלים, של הזקן והזקנה ושל הבחור והבתולה?

המלצות ללימוד

בפרשנים ובפוסקים, עיקר הדיון באגדה הוא סביב ציור דמויות אדם. רבים מפרשים כי לא היו ציורים על המטבעות, מטעמים הלכתיים, אלא רק כיתובים. עם זאת, נראה כי בלימוד מנקודת מבטה של האגדה, עדיף לא להתמקד בדיונים כאלה, ואף לשוות לנגד העיניים מטבעות עם דמויות ממש.

אגדה אחת בשבוע: בבא קמא צז ב

תָּנּוּ רַבִּנָּן: אֵיזָהוּ מִטְבֵּעַ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם?

דָּוִד וְשְׁלֹמֹה מִצַּד אֶחָד,

וִירוּשָׁלַיִם עֵיר הַקֹּדֶשׁ מִצַּד אֶחָד.

וְאֵיזָהוּ מִטְבֵּעַ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ?

זָקֵן וְזָקֵנָה מִצַּד אֶחָד,

וּבָחוּר וּבָתוּלָה מִצַּד אֶחָד.

על האגדה קטעים מהמקורות על איחוד אגדה (אחת לכמה אליונות)

"משען לחם אלו הלכות, ומשען מים אלו אגדות". העם צמא הוא מאד למים. יסודות ההלכות הנם ג"כ אגדות. האגדה הגדולה והאדירה, היא כוללת רזי תורה וכל מחקר נשגב וקדוש, שרק מי שמשים בה למוד של קביעות, מדי יום ביומו, יזכה לבא שעריה, ויבא גם עד אותה המדה להיות דולה ומשקה לאחרים, לכל דור ודור כפי צרכיו. כח החיים והתחלפות החומרים לדרכי הגדול והצמיחה, להעמיד הגופים והכחות התלויים בהם על מכונם, בא תמיד רק ממצב הלח, ועל-ידי מצב הלח; המצב היבש הוא האוצר בקרבו את החומר המזכך למעשה, אבל רק המצב הלח יגיעהו לתעודתו, על ידי הפעולות החימיות והשפעת החיים. האגדה המאגדת את הפעולות, ההרגשים והמושכלות, את הפרט והכלל, היא תחלק שלל, היא 'תתן לכל חלק מחלקי האומה לכל דור ודור את מחסוריו מאוצר הכלל - אוצר החיים, ששם הוא חביון עז ההלכה וההגדה גם יחד. "הדעה הבחירה וההרגש הבריא והער" ביחש לדעת הא-להים, הם יכולים להחיות גם עצמות יבשות.

ימים רבים נעזבה האגדה, בצדה העליון, מהמזון העם - מאפס יכולת לזה, ומרבים מגדולי כשרון - מסכות של הסכמות של חולשה, שלא יכלו לעקרון כל גדולי הדורות שנלחמו כנגדם. עד שבא עכשו הכח היותר נמרץ הוא ההכרה, שהוא מפתח את כל האזיקים, רק הוא יעורר את הרוח, רק הוא יאזר גבורה בלבבות נחשלים.

הרב קוק (לרגל יום פטירתו, ג אלול), מאמר "עבודת

זקנה ובחרות: שני צדדים למטבע השמירה בסוגיה

ביראה ובאהבה

מכתשנות האלצה

ר' צדוק הכהן מלובלין - קומץ המנחה

שלימות האהבה כאשר מעורבת עם היראה, כמו שמובא בתנא דבי אליהו רבא (פרק ג'): אני שמחתי מתוך יראתי ויראתי מתוך שמחתי. ובריש פרק אין עומדין (ברכות ל' ב): וגילו ברעדה כתיב (תהלים ב', י"א). וזה עסק לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה כמו שנתבאר במקום אחר...

ידוע האהבה בימי הנעורים, מה שאין כן בימי הזקנה ותפר האביונה. וכידוע דשלמה המלך ע"ה בילדותו אמר שיר השירים תוקף אהבה ובזקנותו קהלת תוקף היראה. אבל אברהם חידש וקבע למטבע היוצאת דבר זה שיהיה על מטבע אחת זקן וזקנה מכאן ובחור ובתולה מכאן, הכל מיוחד ביחוד גמור האהבה ויראה. וזהו גם כן מטבע של ירושלים הוא יראה שלם, שלימות היראה כידוע, וכמו שאמרו במעשר שני שנאכל לפנינו מן החומה: למען תלמד ליראה.

לפני חג הסוכות עולות הרבה שאלות הלכתיות על האתרוג, על הלולב, על הסכך ועל הדפנות. אבל שאלה אחת בדרך כלל אינה עולה: איך מציירים את האושפיזין. לא שואלים איך לצייר את אבות האומה, כי לפחות בעיני רוב המאירים, בעם ישראל ובעולם, התשובה פשוטה – מציירים אנשים זקנים. אברהם אבינו הוא זקן טוב העומד פתח האוהל; גם יצחק ויעקב זקנים – אלא אם מציירים אותם בעקדה או בחלום הסולם (וגם אז הם כבר לא בדיוק ילדים); משה ואהרן זוכים גם הם לזקן לבן וארוך. לא רק אבותינו מאוירים באופן זה, אלא באופן כללי כשמחפשים סמל ליהודי – ובפרט ליהודי לומד תורה ומקיים מצוות – רוב הסיכויים שהוא יראה מעל גיל שישים. על פי האגדה שלנו, יכול להיות שההנחיות לאיורים צריכות להשתנות קצת.

אגדתנו עוסקת במטבעות הקדומים שהונפקו בירושלים, ועוד לפני כן בארץ כנען בימי אברהם אבינו. בגרסת מדרש רבה מצורפים גם מטבעותיהם של דוד המלך ושל מרדכי היהודי. האגדה איננה ארכיאולוגיה, ונראה שחז"ל לא באו לחקור מטבעות עתיקים. אז מה מבטאים המטבעות? ייתכן שהם משמשים כאן בתפקיד שבו הם שימשו בכל הדורות, מעבר לתפקיד הממוני: ייצוג של השלטון. של הממלכה, של עיר הבירה, של המנהיגים או דמויות בולטות אחרות במדינה. היום מסתובבים בארנק מנהיגי עבר כמו משה שרת ויצחק בן צבי, ובעבר כיכב בשווקים דיוקנו של אדריינוס קיסר. וכשם שוועדה ממשלתית למטבעות שואלת כיצד לייצג נכון את מנהיגי המדינה או גיבורי התרבות שלה, גם האגדה שואלת מהו הייצוג הנכון של ראשי האומה הישראלית.

ייתכן שבכוונה בחרה האגדה דווקא בייצוג על ידי מטבע, כיוון שאחד המאפיינים המייחדים את המטבע הוא כפל הצדדים. גם אם בני האדם לא חשבו על זה כשהתחילו להשתמש במטבע, הייצוג השלם חייב להיות מורכב, ציור אחד אינו מספיק. גם בנוגע לממלכת ישראל שבירושלים, למשל, לא נכון לשים את הדגש רק על העיר הבנויה לתלפיות, על החברה המתקנת, על אנשיה ומוסדותיה, וגם לא נכון להסתכל רק על דמויות המופת העומדות בראשה. דוד ושלמה מצד אחד, וירושלים עצמה מצד שני.

ואיך מייצגים את אברהם ושרה? איך נכון לבטא את דמויותיהם? ציור של זקן וזקנה אינו מספיק, צריך גם ציור של זוג צעירים. אפשר להבין ששני הצדדים מייצגים את אברהם ושרה בשלבים שונים של החיים, אם כי דווקא לגביהם (בשונה מהאבות והאימהות שאחריהם) התורה אינה מספרת על ימי צעירותם; ואפשר להבין שאברהם ושרה עצמם חיו כל הזמן את שני הצדדים, שהרי גם אחרי בלותם הייתה להם עדנה. הכוח, האומץ, ההתמסרות, המרץ, התגלו בהם גם לעת זקנתם.

מהאמירה כי דיוקנם של אברהם ושרה אינו שלם ללא דמויות הבחור והבתולה, אפשר להבין כי זו בעיה לשרטט את אבות האומה – ואולי גם את שאר גדולי האומה במשך הדורות – רק כזקנים. זה עלול להותיר רושם של אומה יבשה, דלת כוחות, מנוונת, שיתרונה בעיקר בניסיון העבר שלה אך אין לה בשורה בהווה ולעתיד. היהדות אכן מתאפיינת בחכמה, ביישוב הדעת ובשאר מעלותיה של הזקנה, אך היא גם תוססת, נמרצת, דינמית ובעלת שאיפות קדימה. אסור לה לאבד את הצד השני של המטבע.